

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.11.1>

Volume 6/2

2022 p. 1-18

ENGELLİ AKADEMİSYENLER BAĞLAMINDA AKADEMİK ATAMA/YÜKSELTME KRİTERLERİ İÇİN KULLANILAN WEB SİTELERİNİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE ACCESSIBILITY OF WEBSITES USED FOR ACADEMIC APPOINTMENT/PROMOTION CRITERIA IN THE CONTEXT OF DISABLED ACADEMICS

Levent KUTLUTÜRK*

ÖZ

Erişilebilirlik sadece engelli değil engelli olmayan bireylerin de hayatlarını kolaylaştıran ve kimi noktalarda katkı sağlayan özellikleri içermektedir. Bu konuda uluslararası birçok çalışma ve gelişme gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de de bu gelişmeler kimi zaman uyarlanarak, kimi zaman olduğu gibi ele alınmakta ve değerli çalışmalara konu olmaktadır. Akademisyenler veya araştırmacılar arasında da belli bir oranda engelli bireylerin olması kaçınılmazdır. Her ne kadar engelli akademisyenlerin sayısı Türkiye’de ulaşılabilen bir bilgi olmasa da var oldukları gerçeğini yadsımak yanlış olacaktır. Akademisyenlerin zaman içinde yükseltme veya atamalarının olması beklenen bir durumdur. Bu amaçla yararlanılan sistemler ve web siteleri kapsamında en önemlileri olarak karşımıza çıkan Web of Science, Scopus, PubMed, TR Dizin ve DergiPark sadece engeli olmayan değil engelli bireyler için de erişilebilir olmalıdır. Bu bağlamda bir erişilebilirlik değerlendirme aracı olan WAVE ile bu web siteleri incelenmiştir. Fırsat eşitliği bağlamında bakıldığında bu sistemlerin ve web sitelerinin ne kadar erişilebilir olduğu konusunda elde edilen veriler betimsel istatistik yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuç olarak WoS ve Scopus’un engelli kullanıcılar için yardımcı teknolojiler bağlamında yetersiz kaldığı; PubMed, TR Dizin ve DergiPark web sitelerinde daha düşük oranda da olsa benzer hataların olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber görsel tasarım,

* Öğr. Gör. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, E-mail: levent.kutluturk@ikc.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4007-1191, İzmir, Türkiye.

kontrast, boş bağlantı ve etiketleme hataları tespit edilmiş ve çoğu alanda iyileştirmelerin ve yeniden düzenlemelerin yapılması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Engelliler, Engelli Akademisyenler, Erişilebilirlik, Atama ve Yükseltme, Ableizm.*

ABSTRACT

Accessibility includes features that facilitate the lives of not only disabled people but also non-disabled individuals and contribute at some points. Many international studies and developments are carried out on this subject. In Turkey, these developments are sometimes adapted, sometimes handled as they are, and are the subject of valuable studies. It is inevitable that there will be a certain percentage of people with disabilities among academics or researchers. Although the number of academics with disabilities is not an available information in our country, it would be wrong to deny the fact that they exist. It is expected that academicians will be promoted or appointed over time. Web of Science, Scopus, PubMed, TR Index and DergiPark, which are the most important systems and websites used for this purpose, should be accessible not only to people with disabilities but also to non-disabled people. In this context, these websites were examined with WAVE, an accessibility assessment tool. In the context of equality of opportunity, the data obtained on how accessible these systems and websites are, were evaluated with descriptive statistics method. As a result, WoS and Scopus are insufficient in the context of assistive technologies for users with disabilities; It has been determined that there are similar errors, albeit at a lower rate, on PubMed, TR Directory and DergiPark websites. In addition, visual design, contrast, empty link and labeling errors were detected and the necessity of making improvements and rearrangements in many areas has been revealed.

Keywords: *Disabled, Disabled Academics, Accessibility, Appointment and Promotion, Ableism.*

Giriş

Türkiye’de akademisyenlerin üniversitelerde öğretim üyesi olarak atama ve yükseltme kriterleri kurumdan kuruma farklılık göstermektedir (YÖK, 2022a). Genellikle belirli bir yayın puanı barajının üzerine çıkılması beklenmektedir. Bu kriterlerin sağlanması adına belirli dizinlerde yer alan dergilerde çalışmaların yayımlanmış olması şartı bulunmaktadır. Çoğunlukla uluslararası çalışmaları sunan Web of Science-WoS (SCIE, SSCI, AHCI, ESCI), Scopus (Elsevier) ve PubMed dizinlerinin yanı sıra Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler alanlarında yayınların yer aldığı ve TÜBİTAK ULAKBİM tarafından geliştirilen TR Dizin, atama ve yükseltme kriterleri için kullanılmaktadır (TÜBİTAK ULAKBİM, 2000). Bahsi geçen dizinlerde yazar olarak yer almak, YÖK’e bağlı üniversiteler için en çok aranan ve istenen kriterlerdendir. TR Dizin’de yer alan veya almayan dergilere ev sahipliği yapmak ve bu dergilerin yayımlanma süreçlerini yönetmeyi sağlayabilmek adına DergiPark adlı hizmet yine TÜBİTAK ULAKBİM tarafından 2014 yılından beri sunulmaktadır (TÜBİTAK ULAKBİM, 2014).

Akademik çalışmalar yapan kişiler, araştırmacılar ve akademisyenlerin yayınlarını okuyucularla buluşturabilmek ve akademik kariyerlerini ilerletebilmek için yukarıda verilen sistemleri ve hizmetleri kullanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu web sitelerini sağlıklı bir birey kullanmakta büyük bir zorluk yaşamasa da engelli veya kullanım güçlüğüne neden olan kimi rahatsızlıkları olan bireylerin de algılayabilmesi, kullanabilmesi ve erişim sağlamaları hususlarında karşılarına çıkabilecek zorlukların en aza indirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de engelli olduğu bilinen bireylerin nüfusun yaklaşık %7’sini oluşturması (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022) dikkate değer bir orandır. Akademi de bu bağlamda bir veya daha fazla engelliliği olan bireylerin bulunması kaçınılmazdır. Akademisyenler arasında sadece sağlıklı değil dezavantajlı olarak görülebilecek bireylere de fırsat eşitliğinin sağlanması bu noktada büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, akademisyenlerin akademik atama ve yükseltme başvurularında kullanılan hizmet ve sistemlerin erişilebilirliğini değerlendirerek mevcut durumu ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında web erişilebilirlik standartlarından WCAG 2.1 kapsamında otomatik bir değerlendirme aracı olan WAVE kullanılarak değerlendirmeler yapılacak ve öneriler getirilecektir.

Engellilik ve Akademik Kariyer

Engelli birey, 6518 sayılı Engelliler Hakkında Kanun kapsamında “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetlerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmıştır (TBMM, 2014). Dünya Sağlık Örgütü’nün (2021, s. 10) engellilik politika metninde yer alan tanıma göre ise engellilik; “down sendromu, serebral palsi, depresyon gibi bir sağlık durumu ile kişisel ve çevresel faktörler (olumsuz tutumlar, erişilemeyen kamu binaları, ulaşım ve sosyal desteklerin sınırlı olması gibi) arasındaki etkileşimin sonucunda” oluşmaktadır. Aynı politika metnine göre engelliler, “çeşitli engellerle etkileşim halindeyken, diğer insanlarla eşit koşullarda topluma tam ve etkin katılımlarını engelleyebilecek uzun süreli fiziksel, zihinsel, zihinsel veya duysal bozuklukları olan” kişilerdir. Burada bireylerin sahip olduğu özellikler ile çevre ve toplum arasında bir ilişki vardır. Bu noktada algıların da önemli olduğu söylenebilir. Yalnızca engelliliğe neden olan kişisel şartlar değil, diğer engeli olmayan kişilerin ön yargıları ve bakış açıları da engellilik için bir sebep olmaktadır.

Akademisyenler için durum farklı değildir. Türkiye’de engelli bireylerin istihdamı konusuna bakıldığında, 4867 sayılı İş Kanunu’na göre özel sektörde %3 kamuda ise %4 oranında işçi çalıştırma yükümlülüğü bulunmaktadır. Engelliler için “işçi” dışındaki pozisyonlarda çalıştırılmasına yönelik bir uygulama bulunmamaktadır. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterleri incelendiğinde de bu konuda bir maddenin olmadığı görülebilir. YÖK istatistiklerinde engelli öğrencilerin sayılarını ve kurumlara göre dağılımlarını görebilmek mümkünken, herhangi bir engeli olan ya da kullanım güçlüğü çeken akademisyenlere dair bir bilgi bulunmamaktadır. Akademisyenlerin veya akademik çalışmalar yapan kişilerin, akademik hayatlarının herhangi bir noktasında, engelli olma durumuyla karşılaşabilmesi söz konusu olabilmektedir. Yalnızca göreve yeni başlayan değil, görevde olan bireylerin de engellilik durumlarına ait bilgilerin elde edilmesi, akademik hayatın desteklenmesi noktasında da değerli katkılar sağlayabilir. Yurt dışında ise; örneğin Birleşik Krallık yükseköğretim istatistik sistemine bakıldığında, 2020-2021 akademik yılında 11.395 engelli ve 213.135 herhangi bir engeli olduğu bilinmeyen, toplamda 224.530 personel akademik kadroda görev yapmaktadır (HESA, 2022). Bu da toplam sayıya göre %5 oranında engelli akademisyenlerin ilgili kurumlarda çalışmakta olduğunu göstermektedir.

Engeli olan fakat bunu dile getirmeyen akademisyenlerle beraber bu sayının daha fazla olması beklenmektedir.

Alan yazına bakıldığında, Türkiye’de akademi yükseltme ve akademik kültür üzerine kimi çalışmalar (Demir, Demir ve Ozdemir, 2017; Deniz ve Karagöl, 2017; Kırıl ve Nayır, 2019; Tüfekçi Akcan, Malkoç ve Kızıltan, 2018; Tunç, 2007) olmakla beraber akademisyenlerin engellilik durumları ve akademik kültürdeki yeri üzerine ulusal çalışmaların yer almadığı görülmektedir. Akademisyenlerin öğrenme ve yeni fikirler keşfetme isteği ve merakının olması, sorular sorup yanıtlar araması bu mesleğin temelinde olmakla beraber; günümüzde iş güvencesinin azalması, kimi ticari kaygılar ve benzeri unsurların da etkisiyle performans ölçümleri de büyük önem kazanmıştır. Elbette bu rekabetçi ortamın etkisiyle iş yüklerinin ve bireysel kaygıların artmasını da yanında getirmektedir zira ülkemizde performans yönetimi ve çıktılarının değerlendirilmesi, temelde akademik yayınlara göre yapılmaktadır (Atalay, 2019). Çalışmaların aldığı atıflar, yayımlanan dergilerin niteliği gibi ölçütler akademisyenlerin performans ölçümünde büyük bir önem taşır hale gelmiştir. Bu bağlamda çalışmada, akademik atama ve yükseltme kriterlerinin en çok ortaya konulduğu hizmetleri ve sistemleri inceleyerek engelli bireylerin zaten halihazırda yaşadığı birçok probleme karşın, bu sistemlerin erişilebilirlik bağlamında değerlendirilmesinin bir farkındalık oluşturması üzerinde durulmaktadır.

Yurt dışına bakıldığında engelli akademisyenlere yönelik çalışmalar ve etkinlikler olduğu görülmektedir. Hatta engelli bireylere yönelik ayrımcılık ve toplumsal önyargı (ableizm) konusunda yapılan çalışmaların gitgide artmakta olduğu gözlemlenmektedir (Brown ve Leigh, 2018; Brown ve Ramlackhan, 2022; Dolmage, 2017; Olsen, Griffiths, Soorenian ve Porter, 2020; Stabler ve Long, 2021). Bu çalışmaların ortak noktası; engelli bireylerin hayatları ve ne yapıp yapamayacakları hakkında, sağlıklı bireyler tarafından idare edilen birimler veya düzenlenen etkinlikler üzerine eleştiriler içermeleri ve çözüm önerileri sunmalarıdır. Engelli olmayan bireylerin desteğinin mümkün olduğunca artmasının gerekli olduğu, akademideki engelli bireylere karşı gelişen ön yargıların ve kimi gerçekçi olmayan beklentilerin düzenlenmesi isteği yine bu çalışmaların genel içeriğini oluşturmaktadır. Benzer şekilde “akademide anti-ableizm” temalı etkinliklerin olması da dikkat çekicidir. Engelli ayrımcılığının akademide son bulması adına önemli adımlar atılmaya başlanmıştır (Peruzzo, 2020, s. 32; University of Michigan, 2021). Bu çalışmaların ve etkinliklerin

artması iyi bir gelişme olmakla birlikte, bu kadar üzerinde çalışılması gereken bir konu olması da düşündürücüdür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde engeli olmayan bireylerin dahi çok zorluklar yaşadığı bir meslek grubunda engelli bireylerin yer bulamaması, bir alan bulurlarsa da tutunmalarında yaşadıkları zorlukların daha da artması ve cesaretlerinin kırılması durumuyla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda bütüncül bir yaklaşımla, önce insanların algılarının sonra da destekleyici sistemlerin iyileştirilmesinde büyük fayda bulunmaktadır. Bu çalışma ile ülkemizde kullanılan sistemlerin durumunun ele alınmasının başlıca sebebi; engelli bireylerin yaşadığı veya yaşayabileceği zorlukların bir nebze olsun azaltılmasına katkıda bulunmak ve fırsat eşitliği kapsamında hareket alanlarının artırılması yönünde farkındalık sağlamak olarak belirtilebilir.

Türkiye’de Akademi ve Engelli Bireyler

Üniversitelerde verilen lisansüstü eğitimiyle; araştırmacı ve öğretim elemanı yetiştirilmesi, alan uzmanlarına duyulan ihtiyacın karşılanması ve hayat boyu öğrenme hedefleri gerçekleştirilmektedir. Lisans eğitiminin sona ermesiyle beraber, önlisans ve lisans programlarına nazaran daha az kontenjana sahip olan lisansüstü programlarında engelli öğrenciler de eğitim görmektedir. Bu çalışma yapıldığı sırada Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarında toplam engelli öğrenci sayısı 55.667 olarak görülmektedir (YÖK, 2022b). YÖK istatistik veri tabanından elde edilen bu verilerde engelli öğrencilerin dağılımına dair güncel bir bilgi bulunmamaktadır fakat 2021 yılı verilerine göre 27.782’si önlisans, 23.581’i lisans, 236’sı yüksek lisans ve 48’i doktora düzeyinde toplamda 51.647 öğrencinin eğitim gördüğü ve öğrencilerin %89’unun açıköğretim programlarına kayıtlı olduğu belirtilmiştir (YÖK, 2021). Engelli öğrencilerin yükseköğretime katılımının artması olumlu bir gelişme olmakla beraber, lisansüstü eğitim alan engelli öğrenci sayısının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Bu noktada matematik, fizik ve benzeri alanlarda engelli öğrencilerin yararlanabileceği kaynakların çok az olması nedeniyle, daha çok sosyal bilimler alanında ilerleme olasılığının yüksek olması da bir etken olabilir. Bununla birlikte çok yüksek oranda (%89) engelli öğrencinin örgün öğretim programlarına kayıtlı olmaması da akademik çalışmaların yüz yüze gerçekleştirilemediği, bu bireylerin potansiyellerinin akademisyenler tarafından tam anlamıyla değerlendirilebilme olanaklarının da kısıtlı olduğu anlamına gelebilmektedir. Öğrencilerin ilgi duydukları alanlara yönlendirilememesi ve ihtiyaç

duydıkları noktalarda destek verilememesi gibi nedenlerle, bir nevi usta-çırak ilişkisinin ve iletişiminin kurulamaması söz konusudur.

Erişilebilirlik ve Standartlar

Erişilebilirlik kavramı; bir ürün, hizmet, ortam veya tesisin en geniş yeteneklere sahip kişiler tarafından kullanılabilir olmasını ifade etmektedir. Kullanılabilirlik ile birbirinden ayrılmayan bir öge olan erişilebilirlik kavramı; kullanım bağlamında mümkün olduğunca yüksek seviyede etkinlik, verimlilik ve memnuniyet düzeylerini sağlamayı amaçlarken kullanıcıların sahip olduğu tüm yeteneklere özel bir dikkatle yaklaşılmasını ifade eder. Erişilebilirlik tüm kullanıcı yeteneklerini kapsamaktadır ve sadece engelli kullanıcılarla sınırlı değildir (ISO, 2008, s. 2). Erişilebilirlik konusunda World Wide Web Consortium (W3C) çok kapsamlı ve derin çalışmalar yapmaktadır. W3C tarafından Web Erişilebilirlik Girişimi-Web Accessibility Initiative (WAI) dünyanın her yerinden, endüstriden, engelli kuruluşlarından, devlet kurumlarından ve araştırma laboratuvarlarından insanları bir araya getirmektedir. Amaçları, Web'i işitsel, bilişsel, nörolojik, fiziksel, konuşma ve görme engelli kişiler için erişilebilir hale getirmeye yardımcı olacak kılavuzlar ve kaynaklar geliştirmektir (W3C, 2022a).

W3C çalışmaları kapsamında Web İçeriği Erişilebilirlik Rehberleri (Web Content Accessibility Guidelines-WCAG) oluşturulmuştur. WCAG 2.0 versiyonu, aynı zamanda "ISO/IEC 40500:2012 Information Technology-W3C Web Content Accessibility Guidelines" olarak ISO tarafından kabul görmüş ve bir standart olarak yayımlanmıştır. Bu standart ile web sayfalarının erişilebilirliğinin değerlendirilmesi mümkün olmaktadır fakat içeriğin ne olacağı konusu elle kontrol edilmesi gereken bir noktadır. WCAG standardına dayanarak yapılan değerlendirmeler, web erişilebilirliği konusunda katkı sağlamak ve değerlendirme yapılmasını kolaylaştırmaktadır (Ataç, Beyazgül ve Cengiz, 2020; Rømen ve Svanæs, 2012; Şerefoglu ve Henkoglu, 2019; Şerefoglu Henkoğlu, 2021). WCAG 1.0 ilk defa 1999 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Engelli bireylerin web içeriğinden yararlanabilmeleri adına erişilebilirlik rehberi niteliğinde hazırlanan bu versiyonun yerini 2008 yılında çok daha kapsamlı olan WCAG 2.0 almıştır. Şu anda güncel versiyonu olan WCAG 2.1 ise kapsamın daha da genişletilmesiyle beraber üç ana grup kullanıcıyı hedef almaktadır: bilişsel veya öğrenme engelli kullanıcılar, az gören kullanıcılar ve mobil cihaz kullanan engelli kullanıcılar (W3C, 2018). ISO tarafından versiyon 2.0 benimsenmiş olsa da

şu anda kullanılan 2.1 aynı zamanda 2.0 kriterlerini de taşımakta olduğu için bu çalışmada WCAG 2.1 kriterlerinden yararlanılmıştır.

Bu rehberde göre web erişilebilirliğinin dört temel ilkesi vardır. Bu ilkelere göre bir web sitesi algılanabilir, çalıştırılabilir, anlaşılabilir ve sağlam olmalıdır. Farklı grupların ve farklı durumların ihtiyaçlarını karşılamak için A (en düşük), AA ve AAA (en yüksek) olmak üzere üç uygunluk seviyesi tanımlanmıştır.

WCAG 2.1 kapsamında belirlenmiş olan kriterleri kapsayan ve Utah Üniversitesi'ne bağlı WebAIM tarafından geliştirilen WAVE; web tarayıcı eklentisi, tek başına çalışan program ve çevrimiçi kullanılabilen bir yazılım olarak üç farklı seçenek sunmaktadır ve yukarıda belirtilen uygunluk seviyelerine göre sonuçlar sunmaktadır. Bir web erişilebilirlik değerlendirme aracı olan WAVE, web sayfalarını otomatik olarak kontrol etmekte ve sadece görülebilen değil, sayfanın kodlarında olan ve görülmeyen hatalar hakkında da ayrıntılı bir rapor vermektedir (W3C, 2022b). Bu araç ile WCAG 2.1 standardının yanı sıra web sitelerinin engelli bireyler tarafından anlaşılabilmesini sağlamayı amaçlayan Erişilebilir Zengin İnternet Uygulamaları (Accessible Rich Internet Applications-ARIA) teknik rehberine olan uygunluk da görülebilmektedir (W3C, 2017). ARIA ile bir web sitesinin erişilebilirlik bağlamında sahip olması gereken teknoloji ve alt yapı özellikleri öne çıkmaktadır.

Son olarak Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1973 yılında yayımlanan Rehabilitasyon Yasası içinde 508. Bölüm (Section 508) ile engelli bireylere yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu bölüm ile engelli bireyler için birçok noktada iyileştirmeler yapılması, standartların oluşturulması, hizmetlerin geliştirilmesi, erişilebilirliğin denetlenmesi gibi konularda yapılması gerekenler belirlenmiş ve yürürlüğe konulmuştur (U.S. Access Board, 1998).

Yöntem

Çalışmada betimsel istatistik yöntemiyle, Türkiye'deki akademisyenlerin atama ve yükseltme kriterlerini karşılamak üzere en çok kullanması gereken web sitelerinin erişilebilirliği değerlendirilecektir. Sadece engelli değil engeli olmayan araştırmacı ve akademisyenler için de böyle bir değerlendirilmenin anlamlı olacağı düşünülmektedir. Bu

amaçla daha önce de denenmiş ve başarılı sonuçlar alınmış olan WAVE¹ erişilebilirlik değerlendirme aracından faydalanılmıştır. Ücretsiz olarak kullanıma sunulan WAVE ve WCAG 2.1 standardıyla uyumlu Section 508 ve ARIA teknik rehberini de içeren Firefox eklentisi kullanılmıştır. Bu araç, ayrıntılı raporlar üreterek önem sırasına göre sorunları belirlerken, çözüm önerileri de sunmaktadır.

Akademik atama ve yükseltme kriterlerini karşılamak üzere en çok kullanılan ve YÖK tarafından da kabul edilen web siteleri ve hizmetler aşağıdaki gibidir:

1. Web of Science Core Collection²: Farklı disiplinleri kapsayan ve atıf verilerini sunan bir bibliyografik veri tabanıdır. Science Citation Index Expanded (SCIE), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index, Emerging Sources Citation Index (ESCI), Book Citation Index (BCI) ve Conference Proceedings Citation Index (CPCI) olmak üzere çeşitli disiplinlerin kendine özgü özelliklerini taşıyan dizinleri içermektedir. Clarivate Analytics tarafından yönetilmektedir.
2. Scopus³: Elsevier firmasına ait olan 240 disiplini kapsayan bibliyografik özet ve atıf veri tabanıdır.
3. PubMed⁴: Biyomedikal ve yaşam bilimleri literatürünün araştırılması ve erişimini sağlayan bir platformdur. Atıf ve özet bilgilerini içeren bir bibliyografik veri tabanıdır.
4. TR Dizin⁵: TÜBİTAK ULAKBİM tarafından ulusal ve bilimsel içeriğin elektronik ortamda erişilebilir olması amacıyla uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilmiştir. Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler temel konuları ve ilgili alt konuları içermektedir.
5. DergiPark⁶: TÜBİTAK ULAKBİM tarafından geliştirilen bu sistem, Türkiye’de yayımlanan akademik dergileri elektronik ortamda barındırma ve editoryal süreç yönetimi hizmeti sunmaktadır.

¹ <https://wave.webaim.org/>

² <https://clarivate.com/webofsciencegroup/support/wos/>

³ <https://www.elsevier.com/solutions/scopus/how-scopus-works/content>

⁴ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/about/>

⁵ <https://trdizin.gov.tr/hakkinda/>

⁶ <https://dergipark.org.tr/tr/pub/page/about>

Bulgular

İncelenmek üzere seçilen web sayfalarında WAVE değerlendirme aracı kullanılarak veriler elde edilmiştir. Bu verilere yönelik değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır.

WAVE ile Yapılan Değerlendirmeler

Her bir sistemin ana sayfasında yapılan uygulama sonucunda Tablo.1’de verilen hatalar tespit edilmiştir.

Tablo.1

WAVE Hataları		WoS	Scopus	PubMed	TR Dizin	DergiPark	Toplam
Erişilebilirlik Hatası	n	2	2	0	21	22	47
	%	4%	4%	0%	45%	47%	100%
Kontrast Hatası	n	0	0	1	8	38	47
	%	0%	0%	2%	17%	81%	100%
Uyarı	n	1	12	7	28	44	92
	%	1%	13%	8%	30%	48%	100%
Sayfa Özellikleri	n	13	21	7	32	13	86
	%	15%	24%	8%	37%	15%	100%
Yapısal Unsurlar	n	29	25	24	54	43	175
	%	17%	14%	14%	31%	25%	100%
ARIA	n	143	119	37	56	17	372
	%	38%	32%	10%	15%	5%	100%

Erişilebilirlik Hatası: Belirli kullanıcıları etkileyecek sorunlar ve WCAG 2.1 kriterlerini karşılamayan problemler bu başlıkta görüntülenmektedir. Tabloya göre PubMed’in erişilebilirlik konusunda standartlara uygun olduğu, WoS ve Scopus’un ise oldukça düşük oranda hataya sahip olduğu ve TR Dizin ile DergiPark’ın bu konuda yaklaşık eşit olarak en büyük paylara sahip olduğu görülmektedir.

Kontrast Hatası: WCAG standartlarında belirtilen kontrast gereksinimlerini karşılamayan öğeler bu madde altında yer almaktadır. Tablodaki verilere bakıldığında WoS ve Scopus hata içermemekteyken, PubMed kontrast hatası yönünden çok düşük bir seviyededir. TR Dizin de az sayılabilecek bir hata oranına sahipken DergiPark’ın tasarımında oldukça fazla hatayla karşılaşmıştır.

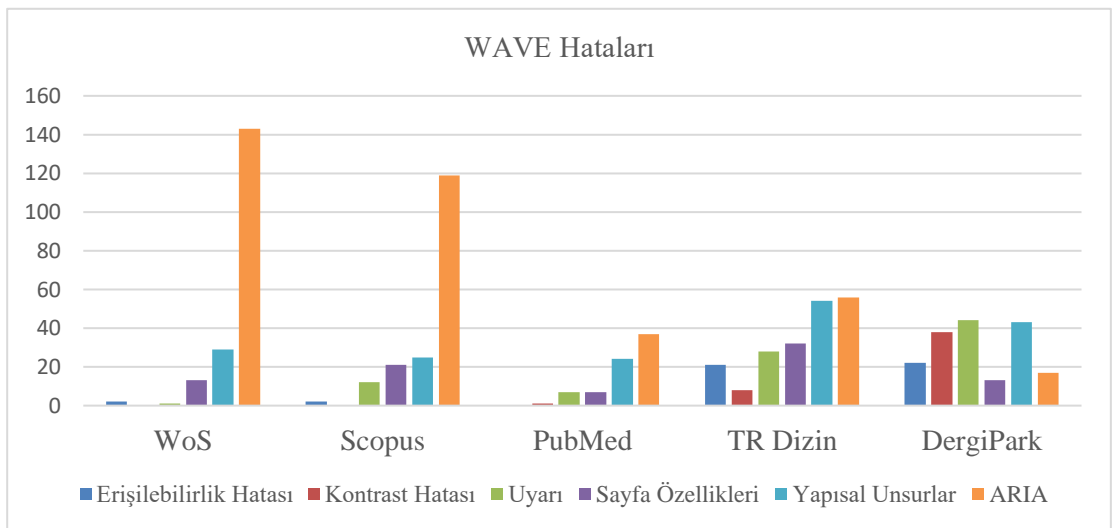
Uyarı: Sorunlara yol açabilecek ve bir erişilebilirlik uzmanının inceleme yapmasına ve bu uyarı hakkında karar vermesine ihtiyaç duyulan unsurlar bu kategoride yer almaktadır. WoS ile ilgili yalnızca 1 uyarı noktası varken Scopus hata oranı bakımından üçüncü sıradadır ve kayda değer uyarı alanları olduğu gözlemlenmiştir. PubMed bu noktada görece daha az uyarıya sahipken TR Dizin ve DergiPark en yüksek değerlere sahiptir.

Sayfa Özellikleri: Uygulamaları doğru bir şekilde yapıldığında erişilebilirliği geliştirecek unsurlar burada verilmektedir. İncelenen sistemlerin sahip olduğu özellikleri kapsayan hatalar değerlendirildiğinde WoS ve DergiPark aynı oranda hatayı içerirken, sırasıyla Scopus, PubMed ve TR Dizin kayda değer hata oranlarına sahiptir.

Yapısal Unsurlar: Web sayfalarının doğru yapılandırılmasına yönelik unsurları içermektedir. Toplam değerler içinde oldukça yüksek olduğu görülen bu hatalar sırasıyla PubMed, Scopus ve WoS için kayda değer oranlara sahiptir. TR Dizin ve DergiPark ise en yüksek hata oranlarına sahip olmaları nedeniyle dikkat çekmektedirler.

ARIA: Bir web sayfasının erişilebilirlik özelliklerini sağlaması için sahip olması gereken bilgileri içermektedir. Genelde yanlış kullanılan erişilebilirlik bilgileri, erişilebilirliğin seviyesini oldukça düşürmektedir. İncelenen bütün sistemlerde daha önceki hatalar incelendiğinde ARIA teknik rehberine uyumluluk konusunda DergiPark, PubMed ve TR Dizin görece çok daha az hataya sahiptir. Scopus ve WoS ise bu kriterleri karşılamakta oldukça yetersiz kalmışlardır.

Grafik.1

Grafik.1 elde edilen hataların dağılımını göstermektedir. WoS ve Scopus düzensiz bir dağılım sergilerken PubMed, TR Dizin ve DergiPark daha tutarlı bir dağılım göstermektedir. Bu durumun nedeni; WoS ve Scopus kullanıcılarının, ARIA'nın sunduğu ekran okuyucusu gibi, engelli bireylere yönelik yardımcı teknolojiler konusunda taleplerinin olmaması olabilir. Uluslararası dizinler içinde yüksek prestije sahip olan bu iki sistemin ARIA konusunda çok fazla eksiği olması bu anlamda düşündürücüdür; zira Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler alanında çalışan ve bu teknolojilere ihtiyaç duyan engelli bireylerin olması kaçınılmazdır. Birleşik Krallık yükseköğretim kurumlarındaki akademisyenlerin %5'inin engelli olması bile tek başına bir örneklem olarak görülebilir. Engellilik durumunu bildirmekten çekinen akademisyenler ile araştırmacıların da var olduğu gerçeğinden hareketle; belki de en büyük problemlerden biri, engellilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilen yardımcı teknolojilerin desteklenmemesidir.

PubMed, TR Dizin ve DergiPark belirli noktalarda daha çok hataya sahip olsa da ARIA dışında kalan bu hatalar, içerik kontrolü ve kimi görsel düzenlemeler ile kısa zamanda yeniden düzenlenebilir. ARIA, web sayfasının kodlarında yer alması gereken teknik özellikleri içerdiği için daha detaylı bir incelemeyi ve özenli olmayı gerektirmektedir. PubMed, TR Dizin ve DergiPark'ın fark çok daha düşük oranlara sahip olması noktasında PubMed'in erişilebilirlik politikalarının⁷ olması olabilir. WoS ve Scopus sayfalarında bir "Erişilebilirlik" bilgisine yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte TR Dizin ve DergiPark sistemlerinin, TÜBİTAK ULAKBİM tarafından hazırlanan ve WCAG uyumluluğunu hedefleyen "Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi" (TÜBİTAK-BİLGEM-YTE, 2020) kapsamında tasarlanmış olması beklenmektedir.

En çok karşılaşılan ve gözden geçirilmesi gereken hata türleri aşağıdaki gibidir:

- Erişilebilirlik Hataları: Alternatif metin eksikliği, boş form etiketleri, boş kalan başlık bilgileri, boşa kalmış düğmeler, boş bağlantılar, ARIA etiketi kullanılmasına karşın etiketin yanlış tanımlanması hataları gözlemlenmiştir.
- Kontrast Hatası: Çok düşük kontrastlı zemin-nesne veya zemin-metin hataları bulunmaktadır.

⁷ <https://www.nlm.nih.gov/accessibility.html>

- Uyarı: Eksik etiketler, yanlış başlık sıralamaları, geçersiz bağlantılar, çok küçük yazılar, alternatif metinlerin asıl metinle aynı olması, video içeriğinin erişilebilirlik ilkelerine göre olup olmaması, Script içermeyen öğeler, klavye kısayollarının çakışması, yan yana duran farklı görsellerin aynı alternatif içeriğe sahip olması ve kullanılmayan başlıkların olması “uyarı” altında görülen hatalardır.
- Sayfa Özellikleri: Dilin doğru tanımlanmaması, görsellere ait içeriğinin olmaması, bağlantıların hedefine gitmemesi ve form etiketlerinin eksikliği hataları görülmektedir.
- Yapısal Unsurlar: Başlık seviyelerinin uyumsuzluğu, navigasyon etiketlerinin hatalı olması, sayfa sonu bilgilerinin uyumsuzluğu, yan barların içeriklerinin eksik veya yanlış tanımlanması ve arama kutusunun doğru yapılandırılmaması hataları bulunmaktadır.
- ARIA uyumluluğunun parçası olan navigasyon etiketleri, isim, rol ve değer maddelerinde sıklıkla görülen hatalar bulunmaktadır. Bu da ekran okuyucular, büyüteçler, klavye kısayolları ile navigasyon gibi çok önemli noktalarda hatalar görülmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Engelli bireylerin yaşamlarını idame ettirmelerine yönelik birçok zorluk yaşadıkları ve iş gücüne katkılarının istenen noktada olmadığı görülmektedir. Şehirlerin yapıları, sokak ve binaların uygunluğu gibi hususlarda gelinen aşamalar da yeterli olmamakla beraber engelli bireylerin karşılaştığı daha büyük sorunlardan birinin “Ableizm” yani engelli bireylere yönelik olumsuz toplumsal önyargılar ve ayrımcılık olduğu görülmektedir. Akademide de benzer bir durumun olması nedeniyle özellikle yurt dışında bu önyargının önüne geçilmesi adına birçok çalışmanın ve etkinliğin yapılması, her ne kadar olumlu bir gelişme olsa da yeterli değildir. Engelli bireylerin ayrıcalık değil, eşitlik istediği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Engelli ve kullanım güçlüğü yaşayan akademisyen veya araştırmacıların, bu önyargılarla karşılaşmamak ve kendilerini “sağlıklı” göstermek için bir zorunluluk hissettikleri ve bu nedenle de daha büyük zorluklara göğüs gerdikleri görülmektedir (Brown ve Leigh, 2020). Türkiye özelinde bakıldığında engelli veya kullanım güçlüğü yaşayan

akademisyenlere dair bir bilgi verilmemekte, YÖK veri tabanında ise yalnızca öğrencilerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Akademik kadrolarda engelli bireylere, en azından kâğıt üstünde, bir pozitif ayrımcılık yapılmamakta ve kendi çabalarıyla bir noktaya gelen bu bireyler kendilerini saklamak zorunda kalmaktadırlar.

Akademide atama ve yükseltme kriterlerini karşılamak, bu konuda ön çalışmalar yapmak her akademisyenin hayatının bir parçası haline gelmiştir. Atama ve yükseltme kriterleri incelendiğinde, yapılan yayınların dergiler ve dizinler bağlamında bir puanlama sisteminde yer aldığı görülmektedir. Her üniversite için farklı olabilecek bu kriterler, daha değerli olduğu belirlenen dergiler için daha yüksek puanları kazandırmaktadır. Bu bağlamda WoS ve Scopus uluslararası dizinler olması nedeniyle daha yüksek puanlara sahiplerdir. Üniversitelerin uluslararası görünürlüğünün artması, araştırmacının çalışma alanında tanınırlığının artması gibi olumlu gelişmeler her üniversite için büyük bir kazanım olmakla beraber, rekabetçi bir ortam oluşmakta ve akademisyenlerin üzerindeki sorumluluklar da artmaktadır. Engelli akademisyenler için bu noktada zamanlarını çok daha iyi kullanmaları, araştırmalarını ve hazırlıklarını çok daha verimli gerçekleştirmeleri gibi hususlar öne çıkmaktadır. Zira sağlıklı bir birey ile engelli bir bireyin zamanlarını aynı şekilde planlaması kimi durumlarda mümkün olamamaktadır.

Araştırmacıların doğru bilgiye, kısa zamanda ve etkili bir şekilde ulaşabilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu durumda engelli bir bireyin atama ve yükseltme kriterlerini sağlayabilmek adına sahip olduğu zaman ve imkanlar da kısıtlı olabilir. Verimlilik ve isabetlilik, bir akademisyenin araştırmaları için kilit bir nokta haline gelmiştir. WoS, Scopus, PubMed, TR Dizin ve DergiPark şu anda ülkemiz için, bahsedilen puan sisteminin odağında olan hizmetlerdir. Çalışma kapsamında görülmüştür ki belki de en değerli görülen ve en yüksek puanların alınabildiği dizinler olan WoS ve Scopus, engelli bireylerin yararlandığı ekran okuma, klavye desteği, etiketleme, tanımlama ve görsel tasarım konularında engelli kullanıcılar için yeterli desteği verememektedir. Bu noktada belirli bir derecede erişilebilir olmayan bu sistemleri, örneğin görme engelli bir birey, kullanmakta büyük zorluk çekecektir. PubMed, TR Dizin ve DergiPark ise erişilebilirlik standartlarına uygunluğu daha yüksek olan fakat hala üzerinde durulması gereken birçok noktanın tespit edildiği sistemlerdir. ARIA rehberinin görece çok daha fazla ögesinin karşılanması, makinaca okuma ve benzeri konularda yardımcı olabilse de görsel tasarım, kontrast, etiketleme, tanımlama ve

web sayfasının sınıflandırma şeması unsurlarına yönelik düzeltmelerin yapılmasında fayda olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak incelenen sistemlerin hemen hemen hiçbiri tam anlamıyla erişilebilirlik standartlarını karşılamasa dahi, bu hataların düzeltilmesi oldukça kolay ve az zaman alan işlemleri içermektedir. Bu noktada uluslararası erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının daha çok dile getirilmesi, engelli bireylerle de erişilebilirlik ve kullanılabilirlik testlerinin yapılması ve bu süreçlere katkılarının sağlanması ile beraber, PubMed örneğinde olduğu gibi engellilere yönelik politikaların da aynı sistemlerde yer alması yararlı olabilir. Her şeyden önemlisi, engelli bireylere fırsat eşitliği verilmesi için kolayca elde edilebilen “erişilebilirlik değerlendirme araçları” (W3C, 2022b) tüm kurum ve kuruluşlar tarafından kullanıldığında, kendisini saklamak zorunda hisseden çok değerli engelli akademisyenleri ve bilim insanlarını da cesaretlendirerek, kendi potansiyelini gösteremeyen bireylerin de önlerindeki engelleri kaldırarak, hayata katılmaları yönünde bir katkı sağlanabilir. Engelli bireylere yönelik çalışmalara öncelik verilmesi ile Ableizm konusunda da olumlu gelişmeleri görmek mümkün olabilir. Önce önyargıları değil, önyargıların sonuçlarını düzeltmeye çalışmak bu noktada bir başlangıç olabilir.

KAYNAKLAR

- Ataç, S., Beyazgül, G. ve Cengiz, Ç. (2020). URAP Dünya Sıralamasında Yer Alan Türkiye Üniversitelerinin Kurumsal Web Sitelerinin Erişilebilirlik Açısından İncelenmesi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 121–132.
- Atalay, S. (2019). Akademik Taylorizm, Performans Yönetimi ve Akademik Üretimde Niceliğin Önemi: Akademisyenler Üzerine Niteliksel Bir Çalışma. *Selcuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (42), 291–322.
- Brown, N. ve Leigh, J. (2018). Ableism in academia: where are the disabled and ill academics? *Disability and Society*, 33(6), 985–989. doi:10.1080/09687599.2018.1455627
- Brown, N. ve Leigh, J. (Ed.). (2020). *Ableism in Academia*. UCL Press. doi:10.2307/j.ctv13xprjr
- Brown, N. ve Ramlackhan, K. (2022). Exploring experiences of ableism in academia: a constructivist inquiry. *Higher Education*, 83(6), 1225–1239. doi:10.1007/s10734-

021-00739-y

- Demir, E., Demir, C. G. ve Ozdemir, M. C. (2017). Akademik Yükseltme ve Atama Sürecine Yönelik Öğretim Üyesi Görüşleri. *Journal of Higher Education and Science*, 7(1), 12. doi:10.5961/jhes.2017.179
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2017). Doçentlik Süreci ve Bazı Akademik Kadrolardaki Düzenlemelere Yönelik Öğretim Elemanlarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 12(34), 143–162.
- Dolmage, J. T. (2017). *Academic Ableism: Disability and Higher Education*. University of Michigan Press.
- HESA. (2022). Who's working in HE?: Personal characteristics. 11 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.hesa.ac.uk/data-and-analysis/staff/working-in-he/characteristics> adresinden erişildi.
- ISO. (2008). *ISO 9241-171:2008 Ergonomics of human-system interaction - Part 171: Guidance on software accessibility*.
- Kıral, B. ve Nayır, F. (2019). Akademisyen Görüşlerine Göre Akademide Kin Tutma. *Yükseköğretim Dergisi*, 9(3), 290–302. doi:10.2399/yod.18.046
- Olsen, J., Griffiths, M., Sooreanian, A. ve Porter, R. (2020). Reporting from the margins: Disabled academics reflections on higher education. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 22(1), 265–274. doi:10.16993/sjdr.670
- Peruzzo, F. (2020). I am Not Disabled: Difference, Ethics, Critique and Refusal of Neoliberal Academic Selves. N. Brown ve J. Leigh (Ed.), *Ableism in Academia* içinde , Theorising experiences of disabilities and chronic illnesses in higher education (ss. 31–50). UCL Press. doi:10.2307/j.ctv13xprjr.8
- Rømen, D. ve Svanæs, D. (2012). Validating WCAG versions 1.0 and 2.0 through usability testing with disabled users. *Universal Access in the Information Society*, 11(4), 375–385. doi:10.1007/s10209-011-0259-3
- Şerefoglu, H. ve Henkoğlu, T. (2019). Türkiye'deki Üniversite Web Sitelerinin Görme ve İşitme Engelli Kullanıcılar Açısından Erişilebilirliklerinin Değerlendirilmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(1), 111–122. doi:10.5961/jhes.2019.314
- Şerefoglu Henkoğlu, H. (2021). Türkiye'deki Üniversite Kütüphane Web Sitelerinin Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu Kapsamında Değerlendirilmesi. *Bilgi Dnyasi*, 22(2), 251–288. doi:10.15612/BD.2021.619

- Stabler, A. ve Long, R.-E. (2021, 9 Haziran). "This is NOT okay:" Building a creative collective against academic ableism. *Journal of Curriculum and Pedagogy*. Informa UK Limited.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). Nüfus ve Konut Araştırmasında Engelli Nüfus. *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni-Ocak'22*.
- TBMM. 6518 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2014). Ankara.
- TÜBİTAK-BİLGEM-YTE. (2020). *Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi*. Ankara.
<https://dijitalakademi.bilgem.tubitak.gov.tr/kamis/erisilebilirlik-ilkeleri> adresinden erişildi.
- TÜBİTAK ULAKBİM. (2000). TR Dizin. 11 Mart 2022 tarihinde <https://trdizin.gov.tr/hakkinda/> adresinden erişildi.
- TÜBİTAK ULAKBİM. (2014). DergiPark. 11 Nisan 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/pub/page/about> adresinden erişildi.
- Tüfekçi Akcan, A., Malkoç, S. ve Kızıltan, Ö. (2018). Akademisyenlere Göre Akademi ve Akademik Kültür. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 569–591. doi:10.17240/aibuefd.2018..-364780
- Tunç, B. (2007). *AKADEMİK UNVAN OLGUSU AKADEMİK YÜKSELTME VE ATAMA SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*. Ankara Üniversitesi.
- U.S. Access Board. (1998). Section 508 of the Rehabilitation Act of 1973. 8 Mart 2022 tarihinde <https://www.section508.gov/manage/laws-and-policies/> adresinden erişildi.
- University of Michigan. (2021). Toward an Anti-Ableist Academy Conference. 12 Mayıs 2022 tarihinde <https://diversity.umich.edu/toward-an-anti-ableist-academy-conference/> adresinden erişildi.
- W3C. (2017). WAI-ARIA Overview. 2 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/aria/> adresinden erişildi.
- W3C. (2018). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1.
- W3C. (2022a). Accessibility. 8 Nisan 2022 tarihinde <https://www.w3.org/standards/webdesign/accessibility> adresinden erişildi.
- W3C. (2022b). Web Accessibility Evaluation Tools List. 10 Haziran 2022 tarihinde <https://www.w3.org/WAI/ER/tools/> adresinden erişildi.
- World Health Organization. (2021). *Who Policy on Disability*.

<https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1344492/retrieve> adresinden erişildi.

YÖK. (2021). "2021 YILI ENGELSİZ ÜNİVERSİTE ÖDÜLLERİNİ" ALMAYA HAK KAZANANLAR BELLİ OLDU. 3 Mayıs 2022 tarihinde
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/2021-engelsiz-universite-odulleri-odul-toreni.aspx> adresinden erişildi.

YÖK. (2022a). Atanma Kriterleri. 10 Mart 2022 tarihinde
<https://www.yok.gov.tr/akademik/atanma-kriterleri> adresinden erişildi.

YÖK. (2022b). Engelli Öğrenci Sayıları Raporu. 4 Mayıs 2022 tarihinde
<https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.